

Appendiks 4: Beskrivelse av registreringer

Beskrivelse av registreringene i Eiker, Sandsvær og Borgarsyssel:

Berg, Eiker, Varlo fjerding

DN III, 298/1359; VI, 451/1434; NHD 2 r. III (2) p. 25/1611

Berg ligger på en høyde med god utsikt i alle retninger. Gården er sentral og godt plassert kommunikasjonsmessig i skipreiden, der hovedveien passerer gården. En middelalderkirke har stått på gårdstunet, antakelig en liten stavkirke, men revet i dag. Våpentinget ble holdt her i senmiddelalderen og tidlig nytid. Ifølge bonden skal tingstedet ha ligget ca. 100 m nedenfor tunet, på en haug kalt Pilhaugen (jf. Berg 1968, 57–58; Moseng 1994, 90–92). Haugen så ut til å være en naturlig kolle og ikke en gravhaug, men ettersom haugen var utplanert er det vanskelig å være sikker. Det er kjent at tingsteder kunne bli kalt inn ved «tingbud» eller «pilbud» (qr) (G X 151), og som ble benyttet ved mord og andre kriminelle handlinger (Sveaas Andersen, KLN M XVIII, 348). Hovedtinget for skipreiden var her dermed lokalisert på en sentral gård i skipreiden, som et geografisk midtpunkt og i forhold til bosetningen.

Sanden, Eiker, Sanden fjerding

DN V, 372/1396. Ref. til utrykte dip. fra 1591 til 1604 i Indrebø 1935, 140

Gården strekker seg over begge sider av Drammenselva inklusiv en øy i elva. Gårdsbygningene ligger i dag ved hovedveien. Et tingsted her ville dermed ha gitt gode kommunikasjonsmuligheter både til lands og vanns, særlig med tanke på at en kunne seile og ro inn Drammenselva fra Oslofjorden, forbi Sanden og helt til gården Hoen i vikingtiden (Mikkelsen 2006). En hypotese er derfor at tingstedet kan ha ligget på en av øyene eller ved vannet opp mot den historiske gårdsbebyggelsen, men det var likevel ikke mulig å komme noe nærmere en sikker lokalisering av tingstedet uten flere gitte holdepunkter i kildene.

Hedenstad, Eiker, Hedenstad fjerding

DN VII, 378/1425; VI, 494, 495, 500/1445; VII, 783/1531

Gården fremstår mer avvikende som tingsted vurdert i lys av bebyggelse og kommunikasjoner, med utsikt i bare én retning. At gården likevel må ha vært sentral tidligere, tyder fjerdingsnavnet på. Et stort gravfelt med syv gravhauger og én langhaug er også registrert på gården. Det var likevel ikke mulig å påvise tingets eksakte lokalisering.

Fiskum, Eiker, Fiskum fjerding

DN III, 337/1364; II, 624/1420; VI, 410/1421; VI, 410/1431

Fiskum har en fjerding oppkalt etter seg, og gården tolkes som det faste tingstedet for fjerdingen. En middelalderkirke står ca. 200 m fra Fiskumvannet. Gården ligger godt til kommunikasjonsmessig, ved hovedveien gjennom skipreiden og hvor Fiskumvannet må ha fungert som en sentral kommunikasjonsåre. På 1400-tallet ble tinget holdt både i gårdenes hus og ved kirken. Området sør for kirken har en naturlig helling ned mot vannet, og et nes her kunne ha fungert godt som et tingsted. Bakkeneset er en øy i elven som renner ut i vannet, og i øyens nedre del og på neset var det godt egnet til å fortøye båter, slik det fortsatt blir gjort i dag. Vann var viktig her, både som transportmiddel men kanskje også rituelt og symbolsk, om en da ser for seg at øyen ble brukt som tingsted.

Haug, Eiker, Varlo fjerding

DN II, 428/1373; XIII 35/1378 (?); II, 796/1452; XI, 214/1462; V, 850/1464, VIII, 785/1545

Diplomene spesifiserer at tingmøtene kunne holdes i kirkegården, kirken og i prestegården. Kirken står i en skrånende bakke mot sør og vest, mens det på østsiden gikk bratt ned mot bebyggelsen. Nord-nordvest for kirken og langs veien er det funnet bygningsspor etter en storgård med minst tre langhus fra jernalder (C57913-C57914; ID 116996). Ved hjelp av gradiometer er det senere påvist ni mulige langhus og 17 mulige graver på denne flaten (ID 156852), uten at de kan settes i umiddelbar sammenheng med et eventuelt tingsted her. Det er usikkert om Haug virkelig var et verdslig tingsted. Mer trolig var diplomene utstedt her fordi Haug var et viktig kirkested, der saker ble offentliggjort og tinglyst.

Efteløt, Sandsvær. Gnr. 45 i Efteløt sogn, nåværende Kongsberg kommune.

DN II, 619/1411; XXI, 290/1422; II, 1079/1525; VII, 771/1548. Flere diplomer er utstedt i prestegården (DN V, 216/1353; II, 959/1490; III, 995/1495) og én ved kirken (DN VII, 501/1498).

Her står en middelalderkirke i stein, hovedkirke i Sandsvær prestegjeld etter reformasjonen (Christie og Christie 1986, 405). Et underbruk har navnet Tingvoll, gnr. 45/133. En gravhaug het Tinghaug (ID12663; Ab 1896, 132), og navnene Tingmyrene og Tingvang er kjent på prestegårdens innmark (NG V, 378). Her fantes tidligere et gravfelt med bl.a. funn av en fingerring av gull (C779-785). I en liten ås nord for kirken fantes det også flere gravhauger (ID 32873), og et gravfelt lå ved kirkegården i øst (ID 42363). Her har det altså vært mange kulturminner og flere stedsnavn relatert til tingstedet i kort avstand til hverandre. Samlet gir dette indikasjoner på at det har vært en møteplass og tingsted her tidligere, selv om tinghaug-lokaliteter er vanskelige som presise indikatorer for lokaliseringen (jf. kap. 9.1.4; Svensson 2007, 194). Ved kirken er terrenget forholdsvis flatt, med svak helling mot elven i tre retninger, mens den nevnte åsen med gravfeltet lå i nord-nordvest. Fra kirken er det god utsikt, særlig fra vest til øst, og hele landskapet åpner seg opp her. Beliggenheten er også sentral ved hovedveien og i forhold til Lågen. Deler av innmarka hette altså Tingmyrene og Tingvang, og indikerer trolig område for tinget, og kanskje et areal som var mindre egnet til jordbruksdyrking.

Komsnes, Sandsvær. gnr. 29 i Komnes sogn, nåværende Kongsberg kommune

DN I 349/1356; RN VI, 416/1356; DN I, 381/1364; V, 393/1399; X, 184/1445

Stedet kalles ikke rett stevnested, og er klassifisert som et *mulig* tingsted. Gårdsnavnet Kaupmannsnes (Kaupmanznes DN V, 236/1360) er sammensatt med *kaupmaðr* kjøpmann, med suffikset *-nes*, dannet av elven Lågen. Navnet indikerer dermed trolig at en form for kaupstad eller marked (NG V, 371; jf. kap. 8). En eldre stavkirke ble revet på 1800-tallet (Christie og Christie 1986, 430ff.), mens den stående kirken er lokalisert på en stor grus- og leirbakke ved hovedveien med fritt utsyn over Lågen. Her har det også ligget en gravhaug (ID 2947). Selve gårdsbebyggelsen ligger på en slette ved elven nedenfor. Det er flere små grus- og leirsletter hvor tinget kan ha vært lokalisert, særlig utmerker området nedenfor kirken mot gården seg. Uten flere fysiske holdepunkter var det ikke mulig å identifisere nærmere hvor tinget kan ha ligget.

Lundeby, Råde skipreide. Jf. kap. 7

Et gravfelt kalt Tingstedet besto av to steinsetninger og en usikker gravhaug (ID 49189). Steinsetningene har begge 13 reiste stein med flatsiden inn, opp mot 1,5 m høye, og med en diameter på omtrent 12,5 m. Omtrent 100 m øst ligger ytterligere en steinsetning (ID 19589), med mindre steinblokker og en omkrets på 10 m. Nicolaysen fant i 1869 leirurner med brente bein i begge steinsetningene, og den vestre inneholdt i tillegg et rustet stykke jern. Dette indikerer at funksjonen opprinnelig er graver, og at ringene ikke primært ble anlagt som tingsted. De ser imponerende ut og kan derfor som følge av folketroen i moderne tid knyttet

til slike såkalte «domarringer», ha ledet til at navnet lokaliteten har fått navnet Tingstedet, men kan også markert en sekundær funksjon som tingsted. Tinget kan også ha vært holdt inne på selve Lundeby-gårdene. Lokaliteten Tingstedet ligger godt til kommunikasjonsmessig langs Raveien/Sarpsborgveien (rv. 118) som går gjennom skipreiden fra sørøst til nordvest. Lokaliteten ligger i nedkant av Raet, på en morenerygg, der terrenget heller svakt mot Raveien og det er et forholdsvis godt utsyn mot nord og vest. Dersom lokaliteten har fungert som tingsted, kan folk ha sittet/stått i bakken og sett nedover mot Tingstedet og har da trolig hørt og sett godt.

Tom, Onsøy skipreide. Jf. kap. 7

Tom, som først ble vurdert som mulig tingsted, er likevel usikker siden diplommateriale knyttet sakene mot adelspersoner som bodde på gården. Tom var lagmannsete rundt 1200, trolig for lagsognet bestående av Vingulmark, Vestfold og Grenland, og tinget kan ha blitt holdt i Borg (jf. kap. 7.1.4). Lokaliseringen innerst i Krokstadjorden understreker dens gode kommunikasjonsmuligheter ved sjøen. Landskapet er imidlertid forholdsvis lukket, det er åsrygger som stenger for utsyn/innsyn i sørvest, sørøst og nord. Selve gården Tom ligger i nedkant av en høyderugg, med utsyn mot nordvest og nordøst. En kirke har stått på gårdens tun (ID 170506). Dagens kirke, fra 1869, ligger i nedkant av tunet og mot veien. Et tingsted her kan ha ligget ved tunet, eventuelt i det hellende terrenget mellom gården og den stående kirken. Gården har ett gravminne i underkant av 500 m nord for gården, på en bergknaus ikke langt fra Krokstadjorden, og eventuelt kan tinget ha blitt holdt opp mot haugen der. Ellers er det få fornminner på og ved gården. Fra Tom går en vei mot Råde kirke i vest og nordøst forbi Huseby i Råde opp mot Raet. Dette understreker Toms tilknytning mot Råde, og ikke mot Onsøy, hvor den hørte til i middelalder og trolig tidligere.

Kolberg, Onsøy skipreide. Jf. kap. 7

Diplomene fra senmiddelalderen nevner at møtet kunne være både ved kirken og på kirkegården. Gården ligger midt i Onsøy skipreide, på nordsiden og i nedkant av det høyeste punktet på det såkalte Kirkeberget (ID 85220). På toppen av berget skal det ligge restene av et gravfelt med minst tre gravhauger ca. 75 m sør for hovedinngangen til kirken (ID 10479). Gravfeltet skal ligge på det høyeste punktet på Kirkeberget, kalt Kampenhaug, men kunne ikke gjenfinnes under registreringen. Navnet «Onsøy tinghaug» er belagt her på 1500-tallet (jf. Kp. 7.1.6). En gammel vei strekker seg over høyden fra sør mot nord og mot kirken. Et egnet møtested ville være mellom kirken og toppen av berget med gravhaugene. Her var terrenget hellende, slik det også ble antydnet for Lundeby, og en ville da ha hatt god utsyn. Ettersom gravhaugene ikke kunne gjenfinnes kan de neppe ha vært særlig fremtredende i terrenget, og jeg antar derfor at de ikke har vært avgjørende for lokaliseringen, men heller utsyn og akustikk. Fjerdingsgrensene indikerer endringer.

Borgartinget, Tune skipreide. Jf. kap. 5

Tinget lå på Borregård, gnr. 92. Lokaliseringen til Borgartinget er ukjent som følge av ras i 1702 (jf. kap. 5.1 og 5.2.1). I 1207 ble Borgartinget holdt ved Mariakirken. Tinglyden ble samlet ute på kirkegården, mens biskop Nikolas skal ha samlet de mektigste bønder inne i kirken (Sagaen om baglere og birkebeiner, kap. 26). Rødeboken nevner to kirker i Sarpsborg, Olavskirken og Nikolaskirken (RB 496, 497). Det er foreslått at Mariakirken brente ned eller av annen grunn ble nedlagt, og at Olavskirken da ble anlagt på den samme lokaliteten (Johnsen 1916, 540ff.). Olavskirken ble arkeologisk undersøkt i 1916 og 2006, og er tidfestet til begynnelsen av 1100-tallet (Norseng 2005a, 164). Både Mariakirken og Olavskirken skal da ha ligget innen vollen, mens Nikolaskirken lå utenfor, i dag i Borgarsyssel museum. Et annet område som topografisk kan ha vært godt egnet som møtested, var mellom Olavsvollen og elven i sør ved Sandesund. I Sverres saga (kap. 119) fremgår det at det var store sletter her i 1190-årene før terrenget gikk oppover mot høyden ved vollen (Opstad 1976, 162). I et mindre åsparti i vest, som strekker seg fra elven og mot vollen, ligger flere gravfelt fra jernalderen. Mest trolig er likevel en lokalisering ved Mariakirken, som var en kongskirke. Kirken og byen var begge uttrykk for kongens makt og posisjon, som det trolig var viktig å understreke.

Tune, Tune skipreide. Jf. kap. 5

Tingstedet på Tune, gnr. 64 og 65, var knyttet til fylkeskirken. Et maleri av I. Hjerleid fra 1857 viser kirken i svakt stigende terreng opp fra Tunevannet mot toppen av Raet (gjengitt f.eks. i Dehli 1976, 321). Nede ved vannet, til høyre i bildet, er en mindre høyde eller en større, naturlig dannet haug. Veien strekker seg langsmed denne «haugen» mot sør og kirken. Tingstedet kan ha ligget langs kirkeveien og knyttet til denne haugen, som imidlertid ikke kan gjenfinnes i dag. Møtestedet også ha vært rundt kirken, der terrenget er forholdsvis flatt og skråner svakt ned mot Sandesund i sør og Tunevannet i nord.

Rakkestad og Galgemyren, Skaun skipreide. Jf. kap. 7

Gården er sentralt lokalisert i Skaun skipreide, men kirken ligger 1,2 km utenfor det som i dag er Rakkestad sentrum, og der hovedveiene gjennom skipreiden møttes. Kirken ligger på en høyde i helling mot sørvest, og nord-nordvest for kirken ligger prestegården. Her er det godt utsyn, med unntak av mot nord. Enkelte diplom spesifiserer at tingmøtene ble holdt på kirkegården, ved kirken og også i prestegården. Mellom kirken og prestegårdshusene er det omtrent 200 m. Terrenget faller bratt ned fra husene mot en slette der kirken står. Her ligger en haug, som ikke registrert som en gravhaug i Askeladden. Ut fra beskrivelser i diplomene, terrenget og nærhet til haugen vil jeg anta at tinget har vært holdt her.

Omtrent 500 m øst for kirken er Galgemyrene, som kan vise til et eldre rettersted. Navnet indikerer et myrområde eller våtere område i eldre tid. Lokaliteten er ved et veikryss, der reisende gjennom skipreiden og på vei til tinget og kirken ville passere. Fra kirketrappen ser en rett ned på det galgeområdet. Jeg anser Rakkestad som et skipreiding, og en lokalisering av et rettersted passer da godt her, selv om rettersteder sjelden synes å være lokalisert ved tingsteder i Borgartingslagen (jf. kap. 8).

Galgehytten, navn på et underbruk av gården Finstad, gnr. 78, i Råde skipreide. Jf. kap. 7.

Belagt først i 1723 (NG I, 332). Trolig har plassen Galgehytten, som nå er forsvunnet, blitt oppkalt etter et gammelt rettersted, men usikkert hvilken alder. Her ligger et gravfelt med minst åtte gravhauger, hvorav den ene skal ha vært firkantet og markert med bautaer i hjørnene. I 1967 ble det registrert spor som kan være del av et galgefundament i en jordhaug, men som ble antatt å være fra nyere tid (Askeladden ID 29207).

Galgefundamentene kunne ikke med sikkerhet gjenfinnes, men sto trolig på toppen av åsen og kan kanskje ha vært knyttet til en jordblandet røys der. Gamle Kongevei fra Råde til Tune går over lokaliteten, før den krysser elven ved Isebru og går videre østover til Tune. Veien er godt markert og steinsatt i kantene. Et militærkart fra 1775 (gjengitt i Grøndahl 1980, 492) viser tydelig at grensen mellom Råde og Tune skipreide passerte her og nord mot Isebakktjern. En bauta markerer trolig skipreidegrensen. Lokaliteten er i dag dekket av skog, men det skal ellers være utsikt mot Tune og Rolvsøy. Til tross for at navnet ikke er belagt før i 1723, er inntrykket av lokaliteten at den kan være atskillig eldre. Funnene synes også å stemme godt med retterstedlokaliseringer i andre områder, nær sentrale kommunikasjonsårer og knyttet til grenseområder (jf. kap. 8).
